



(əvvəli ötən sayımızda)

Sumer ərazisinə samların dağdıcı başınları nəticəsində sumerlilərin miqrasiyaya məcbur olmaları digər regionlar kimi Azərbaycan ərazisinə də öz təsirini göstərmişdir.

Miqrasiya nəzəriyyələrini araşdıran Stepan Batiuk Kür-Araz mədəniyyətinin inkişafının II dönməni e.q. 2300-ci ildə Akkad kralı Sarqonun Sumerin Uruk şəhərini işğal edərək dağıtması nəticəsində Uruk mədəniyyəti sona çatması və insanların Mesopotamiyadan Qafqazın güneyinə miqrasiyası ilə əlaqələndirir. Bu dövrdə Kür-Arazda keramikanın texniki və estetik aspektlərinin böyük inkişafı baş verir. Məhz bu dövrdə Kür-Araz mədəniyyətinə yerli olmayan yabançı uyqarlığın təsiri özünü Güny Azərbaycanın Kanqavar vadisindəki Göytəpə, Yanıqtəpə və Qodintəpə mədəniyyətlərində biruzə verir. (Stephan Denis Batiuk. 2015, Səh. 25)

Kür-Araz mədəniyyətinə mənsub əhali qrupları əsasən dağ yaylalarında və dağlar arası vadilərdə məskunlaşmışdılar. Yaşadıqları ərazilər metallarla və qiymətli və yarımqiymətli daşlarla zəngin idi.

Dağlıq ərazidə bol ehtiyata malik alətlər hazırlamaq üçün daşlar, ağac məmulatları və heyvandarlıq məhsullarına Mesopotamiya toplumlarının böyük ehtiyacı vardı. Güney Azərbaycan ərazisində Köhnəşəhər timsalında sənətkarlıq mərkəzi olan şəhərlərdə metal emalı və ixtisaslaşmış sənətkarlıq məmulatı istehsalına dayanan iqtisadiyyatın inkişafı Uruk koloniyalarının çökməsi ilə yaranan tədarük vakumunun doldurulmasına və mədəniyyətin inkişafı və genişlənməsinə zəmin yaradırdı. Uruk mədəniyyətinin çökməsi və siyasi mərkəzləşmənin iflası ilə yaranan boşluq Kür-Araz mədəniyyətinin inkişafını şərtləndirən önəmli amildir. (Carlos Quiles. 2019, Səh. 262)

XI FƏSİL.

Sumerin yaradılış əfsanəsi və onun İran və Turan miflərinə təsiri

Sumer tarixi Tufandan öncəki və Tufandan sonrakı olmaqla iki tarixi dövrə bölünür. Sumer mixi yazı mətnlərində Tufandan öncə min illər ərzində mövcud olmuş hakimiyyət sülalələrindən bəhs edilərək hakimiyyət sürmüş kral sülalələrinin siyahısı müəyyən edilmişdir.

N.S.Kramer tərəfindən tərcümə edilən bir sumer mixi yazı lövhəsində Tufandan öncə mövcud olmuş beş böyük Sumer şəhərinin

radılışın təməli ola bilməz. Torpaqda öz özlüyündə yalnızca yaradılışın təməlini təşkil edə bilməz. Yaradılış-həyat hər iki təməl ünsürün, torpağın və suyun qarışımından yaranır. Suyun və torpağın qarışımı çamur-palçıqdır. Su ilə qarışmış çamur sumerli üçün həyat qaynağı idi. Sumerli üçün torpaq qadını, ananı, ana bətnini, doğurqanlıqı təcəssüm edirdi.

Su torpağı mayalandıran-dönləndirən element idi. Suyun dönləndirilməsindən sonra o yanlara su-

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

dən bəhs olunur.

Sumer yaradılış əfsanəsi sumerlin mövcud olduğu relyefin-ərazi quruluşunun xüsusiyyətlərini özündə əks etdirirdi. Sumerlilər Mesopotamiyanın cənubunda Kəngər körfəzi sahillərində, Fərat və Dəclə çaylarınınmənsəbində



çoxsaylı qollarının yaratdıqları bataqlıq və gölməçələrdən ibarət ərazidə məskunlaşmışdılar. Sumerlilər öz özlərinə həyat alanı yaratmaq üçün su kanalları çəkirdi, bataqlığı və gölməçələri qurudur, orda yaşayış məskənləri salır, taxıl məhsulları əkmək üçün əkin sahələri və heyvanları üçün otlaqlar yaradırdılar. Dəniz geri çəkildikçə sumerlilər öz yaşayış ərazilərini genişləndirir, çayların gətirdiyi münbit torpaqlarda əkinçiliyi və onunla əlaqədar, sənətkarlığı və heyvandarlığı inkişaf etdirir, şəhərlər salırdılar.

Sumer yaradılış əfsanəsində və ümumiyyətlə mifologiyasında su önəmli yer tutur. Sumer yaradılış əfsanəsinə görə öncə hər tərəf Absu adlı geniş və dərin sudan ibarət ilkin okeanla əhatə olunmuşdu. Lakin su öz-özlüyündə ya-

merli üçün həyat qaynağı olan bitki cücərtilərini doğururdu. Sumer mifologiyasında insanın yaradılış da torpağın bitkiləri doğuması ilə eynidir. Sumer yaradılış əfsanəsində insan da tanrı tərəfindən həyatın mənbəyi olan həmin o çamurdan yaradılmışdır.

Annun ilkin suyu təmsil edən yaradılışın ana tanrıçası idi. Annun Göyüzü tanrısı Anı, yer üzünü tanrı Kını və su tanrısı Apsunun timsalında ilk tanrıları doğumuş- ana və dəniz tanrıçasıdır. Annun sudan bir dağ çıxardır. Oğlu hava tanrısı Enlil bu dağı iki hissəyə ayırır, dağın üstü göyüzü, altı yerüzü olur. Göyə göyüzü tanrısı An, yerə isə Yer tanrısı Ninkı ilə Hava tanrısı Enlil sahib olur.

"Enki və dünya düzən" mifoloji mətnində yazıldığı kimi Sumer

ölkəsi anadır, Ana tanrı Nammunu və ya başqa deyimlə Annunu təmsil edir. Nammubataqlıq sularını təsvir edən Enqur idioqramı ilə ifadə olunur. Daha dəqiq ifadə etsək ana tanrıça Nammu bataqlıq suları ilə qapanmış Sumer ölkəsini təmsil edirdi.

Bataqlığı təmsil edən ana tanrı Nammu Sumerin simvoludur. Bütün varlıq, o cümlədən şəhərlər və tanrılar da, ana bətni hesab olunan Sumer tərəfindən doğrulmuşdur. Bataqlığı təşkil edən başlıca element su və torpağın qarışımından ibarət olan çamur-palçıq bütün canlıların rüşeymidir. İnsan da bu çamur rüşeymdən yaranmışdır. (İbrahim Mahir Demirel. Sumerce tabletlər. Mitoloji öykülər. Academia.edu. Səh. 12-13)

radan ayrılmış yer və göyden ibarət olmuşdur, yastı bir diskdən ibarət olan yer Absu adlanan və Enkinin hakimiyyətində olan okean suyunun üzərində yerləşmişdir. Dünyanın altı isə Yeraltı dünya adlanan hissədən ibarət olmuşdur.

Annun ilkin suyu təmsil edən yaradılışın ana tanrıçası idi. Yaradılışın ilk mərhələsində ilkin dünya dənizini təcəssüm etdirən tanrıça Nammu və digər deyilişlə Annun yaranmış, sonra o torpaq tanrıçası Uraşunu, göyüzü və ədalət tanrısı Anı yaratdı. Anesində ilahi ierarxiyanın ali mahiyyətini təmsil edirdi, ali hakimiyyəti təcəssüm edirdi. O ali hakim, hakimiyyətin himayəçisi, tanrıların atası idi. Dünyanın üç pilləli quruluşunda An göyüzü aləminin, ulduzların və havanın sahibidir. An passiv ali yaradandır. Enlil yaradıldıqdan sonra atası Annun bir çox funksiyaları ona keçmişdir. An göyüzündə qalmaqda davam edir və yalnız yerdə baş hadisələri seyr edirdi. Yer üzündəki işləri onun qüdrətli oğlu Enlil yerinə yetirərək yer üzərindəki bütün işlə-

ri idarə edirdi. Yerüzünün və küləklərin tanrısı olan Enlil göyüzünün və bütün varlığın, insanların yaradıcısı-atası və baş tanrı Annun və yerüzünün ana tanrısı Kının oğlu idi. O həmçinin Nippur şəhərinin tanrı himayəçisi idi. Enlil sözü iki hissədən ibarətdir. Enağa, yönəticisi, lillise külək deməkdir. Enlilin titulları Turan, "Böyük dağ", "Yad ölkələrin kralı", "Vəhşi öküz", "şiddətli fırtına" və tacir idi. Sumer, Akkad və digər xalqlar Enlilə kainatın yaradıcısı, atası və hökmdarı hesab edirdilər.

Enlil yer üzündə torpağı idarə edirdi, onun qaradaşı Enki yer altındakı dünya dənizi Absuda yaşayırdı və Su tanrısı idi, o zaman-zaman yer üzünə qalxaraq özü ilə rütubət və yağmur gətirirdi. Atası An və qaradaşı Enlil kimi Enki də öküz obrazında olub başında öküz buyuzları ilə təsvir olunurdu. Enkinin titullarından biri "Öküz oğlu öküz" idi. Enki adındakı En - ağa, sahib, Ki isə torpaq deməkdir, sözünmənası "torpağın ağası" deməkdir. Enki dağları, vadiləri, suları və dənizləri müxtəlif canlılarla məskunlaşdırırdı. Sumer mifologiyasında o həmçinin insanların da yaradıcısıdır. Əfsanəyə görə tanrıların törəmələri artıb çoxalmış və yer üzündəki qidanı yeyib azaltmışlar, tannı və tanrıları Enkidən xahiş etmişlər ki, yer üzündə yeyəcək və içəcək üçün miqdarı artırmaq üçün tədbir görsün. Lakin Enki onların sözlərini sayı almamış, nəhayət, Enkinin və bütün yaradılışın ulu anası Nammu işə qarışmış və Enkidən tannı övlad və uşaqlarını açlıqdan və susuzluqdan xilas etməyi tələb etmişdir. Enki yeraltının hökmdarı tanrıça Ninmax ilə birlikdə yeni canlı məxluqlar yaratmaq üçün öncədən içəri rüşeymlərə mayalanmış çamur-palçığı ayaqlayaraq yoğunmuş və Ninmax ondan ilk canlı insan olan qadını və kişini yaratmışdır. Lakin qüsurlu olan bu qadın və kişini Enki bəyənəmmiş və özü palçıqdan mükəmməl keyfiyyətlərə malik insanlar, qadın və kişini yaratmışdır. Ona görə də Sumer mifologiyasında öküz obrazında olan "öküz oğlu öküz" adlanan Enki, yəni öküz insanların yaradıcısı idi.

(ardı gələn sayımızda)